

Erdősítünk

Stemmer úr, az encsi kályhás, szakértő szemmel nézegette az egykori konyha közepén álló, megbontott, kotlóstyúk alakú kemencét. Fialat segédje azon fáradozott, hogy eltávolítsa a bontásból eredő agyagtörmeléseket. „Ne kézzel szedegesd az agyagot” – mondta a mester –, „alá kell fénni a lapátnak is. Ez, itt, alul, vályog” – nyilatkozta. „Oda kell figyelni a segédmunkásokra, mert maguktól nem jönnek rá a dolgokra, s nem is igyekeznek. Gyakran kell nógatni őket” – fejezte ki elégedetlenségét a Dunántúlról Kelet-Magyarország felő csücskébe nősült szakember.

„Hogy megy az ipar?” – kérdeztem, mint korábbi ügyfele. Abban az időben sejteni lehetett, hogy újból szokás lesz cserépkályhát rakatni. Ő maga is jó érzékkel összevásárolt több, selejtezésre ítélt kályhát, és a szerencsés jövő reményében tárolta őket műhelyében. Igen, az emelkedő energiaárak miatt az emberek ismét elkezdték felhasználni a korábban kihajigált vagy össze sem gyűjtött fűtőanyagokat, kitisztították a régi kutakat, hogy azokból is húzzanak vizet a dráguló vezetékes víz kiegészítésére.

„Nem túl jól” – hangzik a válasz. „A módosabbak közül elég sokan vezetnek be a gázt, a szegényebbeknek pedig nincs pénz cserépkályhára. A feleségem is” – aki keramikus – „csak annyi csempét készít, amennyit be tudunk építeni.” „Én pedig úgy látom, hogy szépen fejlődik a város” – jegyzem meg. „Nem mondhatnám” – így ő – „legjobb lenne eltüntetni.” „Nooo, ne vicceljen, mindenfélé szép, sőt elegáns házak épülnek, emeletes lett a korábban földszintes közjegyzői iroda is.”

„A közjegyző nem minden” – viszonozza. „Ipar nincs, ami volt, megszűnt, mezőgazdaságból nem lehet megélni. Megmondta a holland, hogy erdősíteni kell ezt az országrészt, egészen a határig. Három aranykoronás földön ne akarjunk búzat termeszteni.”

„Van ez hat koronás is” – vágok vissza. „Aztán miféle ember volt ez a holland, talán protestáns lelkipásztor?” Kérdésem nem volt alaptalan, mivel az utóbbi évtizedekben, Aggtelektől a zempléni hegyeken át egészen a szatmári részekig, gyakran találkozhattunk holland rendszámú autókkal, erdőt járó turistákkal, fa-

lukban dolgozó szociális munkásokkal. Némelyek rövidebb-hosszabb időre le is telepedtek, hogy megpróbáljanak segíteni az itt élőknek. A református lelkipásztorok hagyományos holland kapcsolatai adtak alapot a látogatásoknak, illetve az anyagi segíélyeknek. A mester közlését hallva, kézenfekvő volt a vallási rokonságra gondolni.

„Dehogyan lelkipásztor” – mérgeledt Stemmer úr –, „az unió embere. A gazdasági emberek nem viccelnek.” Ezzel a mester berekesztette a tárgyalást, és tovább vizsgálta, hogy vajon teljesen vályogból van-e a kemence alja. Ő, igen, az Európai Unió embere itt is jelen van, s míg Pannóniába pumpálják a tőkét, Hunniának az erdősítést javasolják. Vadászházak épülnek majd, melyekbe külföldiek vagy újjgazdagok járnak, a helybelieknek az orvvadászat jut. Erre egyébként minden előfeltétel megvan. Mogyoróskára egyszer kiszállt a karhatalom, és több tucat bejelentetlen puskát szedett össze. A kiváló közegek azonban nem érték be ezzel, hanem – meglepetésszerűen – rövid idő múlva újabb razziát tartottak. Az óvatlanul lépre ment falubelieknél majdnem ugyanannyi fegyvert találtak. Így élünk errefelé.

Erdősítünk.

„Még elfogadható lenne” – vélte Stemmer úr –, „ha gondot viselnének rá. Megfelelően gondolnák a meglévő, ültetnék a csemetéket, gyorsan növő fákat telepítenének. Most szemetes, csúnya, rosszul kezelt az erdő, terv nélkül termelik ki a fákat, irtanak. A tarvágások eróziót idézhetnek elő.”

Bizony, ez így van – gondolom –, nemcsak itt, az Isten háta mögött, ahol inkább csak a haragosok kölcsönös feljelentéseiből derülnek ki a dolgok – egyébként a kutya se törődne az egésszel –, hanem a Kékestetőn vagy a budai, a pilisi hegyek bükköseiben, ami már tényleg kiszúrja az emberek szemét.

Az erdők helyes gondozásán túl van itt egy másik kérdés is. Ha valakinek volt alkalmja arra, hogy elég lassan – mondjuk, kerékpárral – induljon el az Alföld északi széléről felfelé futó völgyek valamelyikén, akkor láthatta, miként változik meg a táj, hogyan igyekszik a kis falvak sora a látóhatáron kéklő hegyek felé. A szikszói református templomtól is indul

egy völgy a gömör-szepesi ércheység felé. Maga a templom állhatna Lőcsén, Késmárkon vagy Bártfán is. Ha majd megváltozik a táj, eltűnik az eddigi szántott-vetett környezet, akkor hátrább lép a történelemkönyvekben egy nép ma még felidézhető élete, évszázadok öröme, szomorúsága.

Eközben Sanyi, a bicegő járású rakacai cigány égetni való szemetet tol végig az utcán. Ingén láncon lógó vörös csillag: kiváló dolgozó jelvény eredeti formában. Korábban alapot ásott, keményen megküszködött a nagy eperfa árokba benyúló tuskójával. „Te vagy az összes romák gyöngye” – dicséri meg a ház gazdája, s bizony nem túl gyakori ez az értékelés ezen a vidéken, ahol egyesek túl gyorsan megszokták a segélyből élelét. A szomszéd falu vegyesboltjának lépcsője majdnem kiér a kocsútra, rajta felnöttek, néha teljesen pucér gyerekek. A bolt, persze, nem működik, hiszen sorozatban törték fel, megélni akaró boltos még csekély készletet sem kockáztat. Van olyan kereskedő, aki úgy csökkenti gondjait, hogy minden este hazaviszi az árut az autójával, és legfeljebb pár csomag száraztésztát, néhány doboz gyufát, gyerekeknek való savanyúcukrot tart az üzletében. Egyszer, tapasztalatlanul, kenyeret keresve – amelyből Magyarország e megyéjének átlagos falujába csak annyit hoznak naponta, vagy inkább kétnaponta, de lehet, hogy hetente, amennyit megrendelnek – felmentem a Felsővadász felső szélén lévő maszek boltba, mivel csak az volt még nyitva. Szerencsém volt, kaptam egy kétnapos kenyeret, melynek korát nem is leplezte az eladó. Ezt is szívességnek tekintettem, s hogy neki is okozzak örömet, kértem tőle ráadásként egy üveg nescafét. „Nem tartok” – válaszolta, de kérdő tekintetemet látva hozzátette: „Ezek itt szegény emberek, uram, nem isznak nescafét.”

Mintha pofon csaptak volna. Soha nem felejtem el a boltos tárgyilagos szavait.

Mi marad hát a friss kenyeret, esetleg hentesárut kereső családnak? Buszra ültetni a kommunista Horn jóvoltából ingyen utazó nagymamát. Ő majd elmegy a tíz-hús-negyven kilométerre fekvő városba, s onnan tér vissza szatyorjaival, megküzdve a járműre való feljutás nem könnyű harcát. Lehet, hogy még tejet is hoz –

dobozzal vagy zacskóval –, hiszen fognak a tehenek. Megszűnik a tejbegyűjtés ezen a tájon is, ahol pedig 25 évvel ezelőtt oly gyakran bonyolódunk bele kerékpárjainkkal az este hazatérő csordába. Aki a fogyásra kíváncsi, kérdezze meg az egész aktív életét itt töltő állatorvost. Ő, aki A falu B családjának megnevezésekor megmondja, hány tehen van a háznál, hosszú időre visszanyúló pontos statisztikával tud szolgálni.

Majd erdősítünk.

Azt, ugye, mindenki tudja, hogy a dolgokat többfelől lehet nézni. A társadalomnak van egy szemlélete a mindennap más öltönyben, gyakorta zsebredugott kézzel járó emberek irányából, s van egy másik, azok felől, akik egész évi munkájukkal és beruházásukkal kevesebb jövedelemhez jutnak, mintha ugyanazt a pénzt nem a földbe, vetőmagba, hanem bankbetétbe helyeznék. Ez az „alantas” szemlélet azok osztályrésze, akiknek nincs reményük kitörni a szegényedés lefele húzó spirálisából.

De talán térjünk vissza az élmunkás cigányemberhez. Nagyjából 15–20 kilométerrel kerékpározik át minden nap, hogy hazavigye az 1700 forintos napszámot. Ő nem várja a jószerencsét a vegyes- vagy italbolt lépcsőjén ülve. Földet csákányozni, talicskázni, tuskót kiszedni, maltert keverni nem finom munka, de hát csinálja. Végigdolgozza a napot, s este hazaviszi saját tulajdonú „szolgálati” biciklijét. Nézem, amint döcögve tolja a szemetestalicskát. Ezzel az emberrel szót tudtam érteni, mert mindketten tudtuk, hogy milyen nehéz boldogulni a vizes, agyagos földdel. Azzal a férfivel is szót tudnék érteni, aki egyszerű, de tiszta ruhában szállt fel a buszra feleségével és öt gyerekével, hogy néhány faluval odébbra utazzon. Icuka nővérem is szót tudott érteni a nem fehérbőrű, nem szőke és nem kékszemű emberek zömével.

Igen, Ica nővérem több mint 40 évet dolgozott nővérként az egészségügyben. Még húszéves sem volt, amikor elkezdte a mátraházai szanatóriumban, dolgozott a háború idején a lévai és kassai hadikórházban, s folytatta a miskolci kórházban, egy helyen végig. Végigjárta a szakma valamennyi lépcsőfokát. Tudott felkelni mindennap fél ötkor, átgyalogolni a fél városon a munkahelyéig.

„Idefigyelj, Jóska” – mondta a rutinos egészségügyi hangján –, „nekem nincs különbség cigány vagy nem cigány között. A cigányok is lehetnek tiszták, ugyanúgy szót lehet érteni ve-

lük, mint másokkal. Ők is tudnak hálásak lenni, ha törődés velük, amikor bajban vannak. Csirkefogó pedig mindenütt akad” – zárta le, idős főnövéreként, a tematikát.

Erdősíteni és szót érteni.

Az első könnyebbnek látszik. Kijön az Unió embere, és rámutat a műveletlen földekre, a korábbi koncepciók alapján kivágott gyümölcsösök helyére. Ezekben a helyeken megszűnik a termelés, kezdődhet az erdősítés. Nincs gond, a kisparcellák tulajdonosai ügyis meghalnak, hiszen a szakemberek szerint 15 éven belül legalább 20 kis falu fog eltűnni Borsod megrázó olvasmány, Borsod-Abaúj-Zemplén megye területrendezési terve, előregedésről, elnéptelenedésről, a települési funkciók elsorvadásáról, a szolgáltatások hiányáról, tájleépülésről, az értelmiségi réteg eltűnéséről, spontán erdősödésről, összefüggő válságövezet kialakulásáról beszél. Ha nem erdősítünk tervek szerint, majd megy az magától. Ami rendes erdő, azt a kárptólási jegy értékének tizedrészéért veszi meg valaki, s kiltja belőle az embereket. Ez nem csereháti specialitás. Telkibánya környékén, Ágasváron vagy Piliscsabán egyaránt megjelentek az új világ jelképei, a magánterület, magánerdő feliratú táblák, megtoldva – a tulajdonos lelkiülete szerint – egyéb figyelmeztetésekkel: erdőőrrel, kutyával, fegyverrel őrzött terület. Gyakorta visszaemlékszem Svájcban élő, 68-as emigráns cseh barátom szavaira, aki elmondta, hogy azért szeret Magyarországon barangolni, mert itt még gondtalanul lehet sétálni az erdőkben,

Svájcban viszont minden magántulajdonban van.

Folytathatnám egy országgrész pusztulásának további leírásával. Írni kellene arról, hogy van olyan falu, ahova nem jár közlekedési eszköz – talán visszaállítják – vagy ahova csak napjában egyszer megy járat, s a postáért két faluval odébb kell menni. Még a telefoncápák reklámja sem vigasztalja az embereket (a bolt 10, a posta 15, a benzinkút 20 kilométerre van, de az asztalon ott a mobiltelefon!), mivel sokfelé nincs téterő sem. Minek és kinek? Folytathatnám a panaszárdatot, dehát ez – jellegénél fogva – amatőrmunka. A megyei rendezési terv szakszerű – Romhányi Tamás szerint 13 tervező és 7 felkért szakértő írta alá a potenciális halálos ítéletet –, azt kell olvasni. Én csak egy magányos megfigyelő felületes észrevételeit teszem közzé, miközben rokonszenvezem azzal a néhány bel- vagy külföldi vállalkozóval, akik még megpróbálnak életet lehelni a tájba.

Bízva tehát abban, hogy mindig lesznek jószemű és jóakarátú gazdasági szakemberek, elmondom azt, hogy nehezebbnek tartom a másik feladatot, a szót értést. Ettől több függ, mint az, hogy egy ország területének hány százalékát fedi erdő. Nemcsak egy növekvő népcsoport helyzete és jövője függ ettől, hanem – vele együtt – a befogadó országé is. Így van, mert nemcsak szót kell érteni egymással, nemcsak beszélgetni kell egy kerítés két oldalán állva, de el is be is kell fogadni egymást, ha nem akarunk kiszámíthatatlan, de megjósolható rossz elé nézni. Nem kétsé-

ges, hogy országunk már kettészakadt a sikeresek és a sikertelenek társadalmára, de a sikertelenek társadalma egyes helyeken másban is különbözik a többiekétől, mint pénztárcája vastagságában. Amint az amerikai négerek társadalma sem csak anyagiakban válik el a fehérekétől. Ismét a szakemberekre bízva a lehetséges párhuzamok feltárását, az elmúlt évszázadokra visszamenő történeti elemzést, azt mondom el, amit ma érzek.

Nem megy a befogadás. Nem ment a szocialista évtizedekben, amikor beleérzés hiányával költöztettek családokat más falvak portáira, vagy bérlakások emeleteire. Az egyikből szomszédviszály származott, a másikkól megrongált vagy továbbadott lakások. Gyökerek kiszakítása egyfelől, meg nem érlelt civilizációs ugrás másrészt. Életbe lépnek a védekezési mechanizmusok is. A falu önkormányzata inkább megveszi a gazdátlaná vált házakat, nehogy idegenek költözzenek oda. Élmunkás cigányunk is szeretett volna átköltözni a munkahelyével szomszédos faluba. Nem sikerült neki. Mert hát ő, igen, ő rendes, de majd jön utána egy tucat ismeretlen. Igazában, persze, nem tudjuk, miért kell nyugtalanzkodni, hiszen van itt 20–40 halálraítélt falu, majd adnak azok helyet az élőknek, és megoldódik az elhelyezés. Így gondolkodik némely kormányzati tisztviselő és néhány cigány vezető. Más vezetők viszont ellenzik, amint már húsz évvel ezelőtt is ellene voltak az ilyen terveknek, amelyek – mint mondják – gettóba kényszerítenék a cigányságot. Az ígért megélhetési lehetőségek sem jelentenek biztonságot. Kockázatos dolog szegénységre szegénységet telepíteni. Megfelelő szintű és irányú ipar telepítése vagy visszatelepítése lenne fontos. Nem finom elektronikai gyár telepítéséről kellene álmodozni, hiszen Nógrádban sem találtak kétszáz olyan embert, aki alkalmas lett volna ilyen munkára. Ha magánvállalkozókat akarunk látni, jó ha tudjuk, hogy az itteniek nagy része híján van a legegyszerűbb termelőeszközöknek. Tőkét kell hozni, munkát kell adni azoknak, akik akarnak dolgozni. Megalapozottan. Bíró András alternatív Nobel-díjas cigány kalauzaival járja a vidéket. Sok pénze van, de ajándékot nem ad. Az semmire sem jó. Szelényi Iván évente megfordul a szinte teljesen cigány Csenyétén, Ladányi János rendszeresen elhozza hallgatóit, hogy bevezesse őket a szociográfia minden-

napjaiba. Jól összefér Csenyété és Los Angeles vagy a Yale egyetem, ha valakit érdekelnek az emberek. Szakember hát lenne a helyszínen és a távolban is. De az ördög a részletekben, azaz bennünk, az idegrendszerünkben, a másoktól való félelmünkben van, hogy rosszabbat, azaz gyűlöletet ne mondjak. Egyébként a jelenkori történelem is mutatja, hogy nagyon nehéz átmenni a feudalizmusból a polgári demokráciába. Államalkotó nemzeti öntudatunk régóta küszködik a kisebbségek avagy a kisebbségi helyzet elfogadásával. Kevés sikerrel, pedig ez nemcsak jelen témánk, hanem a kárpát-medencei gyűlölködés megszüntetése szempontjából is alapvetően fontos.

Negyven évvel ezelőtt Amerika nehezebb helyzetben volt, mint mi most. Polgárháborútól kellett tartani a radikalizálódó emberjogi mozgalmak miatt. Nem kívánom egyszerűsíteni a helyzetet, s nem akarom egy ember érdemének betudni azt, ami sokak egyetértésével született meg, de mégiscsak azt láttuk, hogy egy karizmatikus, erőszakot elutasító kisebbségi vezető, Martin Luther King képes volt arra, hogy irányt és módszert adjon a tömegek törekvéseinek. Amikor tehát a szót értésről és az elfogadásról gondolkodom, azt kérdezem: Lesz-e nálunk is, lesznek-e nálunk is tehetséges, mély lelkiségű, erőszakmentes és beleérző kisebbségi vezetők, akikben minden jóakarató ember megtestesítve láthatja a társadalom egységének munkálóit? King lelkipásztor volt, és ha az egyházak akarnak érdemleges dolgot tenni a társadalmi mért, akkor rá kellene tudniuk mutatni soraikban valakire vagy valakikre, akik vállalnák a kiváló példák szellemében való munkálkodást. Amint Abernathy lelkész tette, vagy Jesse Jackson. Talán nem felülről kellene jönniük ezeknek az embereknek, hanem az érdekelték közül. Nem biztonsági emberek kíséretében, hanem veszélyt vállalva. Enélkül Kingnek sem ment volna. A kockára tett, a feláldozott élet többet ér minden világi vagy vallási erőnél, tekintélynél. Kell a pártsemleges élet, amely megvárolhatatlan napi politikai célok számára. Ha van értelme a százféle vallási hit és ceremónia mellett valamilyen meggyőződésnek, akkor ezért van. A halál által történő megszabadítás miatt.

Elkomolyodott írásom hangvétele, ideje derűlátóbbnak lenni. Remélem, nem bántottam meg senkit ügyetlen összehasonlítással, valótlannal vagy bi-

zonytalan adatokkal pedig nem is akartam dobálózni. Műfaját tekintve inkább „egy természetjáró feljegyzései” kategóriába szeretném sorolni művemem, semmint tanulmánynak tekinteni. Előjelzésnek barátaim számára. Hiszen már alaposan benne vagyunk egy folyamatban, de vannak tájékozódási pontjaink is. Ladányi szerint, ha az összes magyarországi cigány feljönne Budapestre, még mindig kisebb arányban lennének a városban, mint a feketék – ma afro-amerikait mondunk – Chicagóban vagy Los Angelesben. Jó lehetőségeink vannak, hogy kialakítsuk a helyes együttélési formáit. Kisebbségi kérdések megoldásában a többség felelőssége a nagyobb. Miért ne hasznosítanánk az elmúlt fél évszázad tapasztalatait? Lehet hivatkozni a francia nemesség (van ilyen), a lengyelek vagy a zsidók második világháború utáni újjáéledési törekvéseire, lehet beszélni szaporodásról, abortuszról, lehet általában nagy búslakodásokat csapni nemzetünk fogyásáról, a következő évszázadért – és nem négy évért – felelős politikus azonban mégiscsak az ideológiailag fertőtlenített valóságból indul ki: a mai többségnek és kisebbségnek együtt kell élnie úgy, hogy ez az arány egyelőre a kisebbség javára változik. Ha nem akarjuk tönkretenni gondolkodásunkat ködös eredet-mítoszokkal és irreális állameszmékkal, akkor – az Isten szerelmére – hagyjuk abba faji búslakodásunkat, vegyük elő a vonatkozó statisztikákat, és ideológiailag csak ahhoz ragaszkodjunk, hogy ne tegyünk másnak olyat, amit magunknak nem szeretnénk. A mások, persze, ne elvbarátaink legyenek, mert akkor frászt sem ér az egész. Így írom le: frász. Nem látom, hogyan lehetne istentelenséggel vagy hazafiatlansággal vádolni ezt a minimálprogramot.

Megint visszaestem az értekező stílusba, pedig történeteket akartam mesélni. Azzal vetek véget írásomnak, hogy emlékeztetek Bill Clinton balkáni látogatására a délszláv háború idején. Az elnök felkereste az ott állomásozó amerikai katonákat, majd velük ebédelt. Az asztalnál, az elnök egyik oldalán egy fekete bőrű – mondjuk – őrmester ült. A képet közölte a sajtó, mindenki láthatta. „Mondd, öregem, el tudod ezt képzelni valamilyen magyar viszonylatban?” – kérdezte egy kollégám. „Elképzelni, el tudom” – válaszoltam én.